

Een regeling voor de waterhuishouding in de vijvers van het Zelemse kartuizersklooster in Heusden, 1412

Rombout Nijssen & Félicitée Bababaswe

In het begin van de vijftiende eeuw bezat het kartuizersklooster van Zelem een aantal vijvers in de gemeente Heusden. Het klooster had die verworven van een zekere Hendrik uit Kuringen¹. De waterhuishouding van die vijvers werd geregeld met een complex van grachten en dijken dat toeliet om de vijvers met water bij te vullen als dat nodig was, om het overtollige water te laten wegstromen en om de vijvers leeg te laten lopen als zij leeggevestigd werden. Niet alle onderdelen van dat systeem van aan- en afvoerkanalen lagen op grond van het klooster. Die situatie zorgde voor ongerustheid omdat het klooster er daardoor niet zeker van was dat niemand het recht om die dijken en grachten in stand te houden in vraag zou stellen.

Om die reden wendden de beheerders van het kloosterpatrimonium zich in de lente van 1412 tot de plaatselijke heer en tot de plaatselijke schepenen. De vijvers lagen in het zuidelijke deel van de gemeente Heusden, dat in het Ancien Régime Hauweiken genoemd werd en dat samen met Houthalen, Zolder en Zonhoven het Land van Vogelsanck vormde. Van het einde van de veertiende eeuw tot aan zijn overlijden in 1422 was Engelbert vander Marck, de tweede zoon van Engelbert sr. en Elisabeth van Hamal, heer van het Land van Vogelsanck. Dat betekent dat de vertegenwoordigers van het klooster zich tot deze Engelbert vander Marck en tot de schepenen van Hauweiken moesten wenden om hun rechten in deze zaak veilig te stellen.

Op 31 mei 1412 liet Engelbert vander Marck een oorkonde opstellen waarin hij de rechten van de kartuizers in Zelem op de infrastructuur die nodig was om hun vijvers te beheren, vaststelde. Die oorkonde wordt nu bewaard in het Rijksarchief te Hasselt, in het archief van de kartuizers van Zelem. De oorkonde leert ons dat de *richter* of schout van Hauweiken aan de schepenen het verzoek voorgelegd had om bij wijze van vonnis vast te leggen dat *alle sulke ryolen, dyken, grachten ende waterganghe* waarvan gebruik gemaakt werd om de waterstand in de vijvers van het klooster te regelen, daarvoor gebruikt mochten worden en ook in de toekomst ongestoord daarvoor gebruikt zouden mogen worden. Niet alleen de schepenen bevestigden dat, maar ook Engelbert vander Marck, als plaatselijke

heer, bevestigde in zijn eigen naam en voor zijn opvolgers dat *die voirsseyde ryolen, dyken, grachten ende waterganghe*, voor zover die over of langs zijn land liepen of over openbare wegen of gemeentegrond, *sullen mogen ende bliven gaende van rechte*.

Engelbert verleende de prior en het klooster de bevoegdheid om al het nodige te doen om die grachten, dijken en andere voorzieningen in stand te houden. Zij zouden ze mogen *graven ende vegeen, diepen ende wijden*, zonder evenwel schade aan te richten aan andermans bezittingen. Bovendien mochten de kartuizers voortaan op de wegen en gemeentegronden langs hun vijvers en grachten – *op sulke straten ende vruenten alse gaen ende gelegen syn neven die voirscreven wyere ende ryolen* – om het waterbeheer in hun vijvers te optimaliseren dammen opwerpen en zelfs straten en gemene gronden – *vroenten* – doorgraven.

Nadat de opsteller van de oorkonde de betekenis van de beslissing van de schepenen en de heer van Hauweiken verduidelijkt heeft, volgen nog enkele beschikkingen die de oorkonde bewijskracht moeten geven, zodat *alle dese puate vaste ende gestedich bliven*. Met het oog daarop laat Engelbert vander Marck in de eerste plaats zijn eigen zegel aan de oorkonde bevestigen. Wellicht beschikken de schepenen van Hauweiken op dat ogenblik niet over een eigen schepenzegel, want op verzoek van Engelbert en *om der meerder sekerheit wille* hangen de schepenen van Zolder hun zegel aan de oorkonde.

Het zegel van Engelbert vander Marck is aan de randen afgebrokkeld. Centraal staat een ridderhelm met als helmteken een hertenkop boven een banderol waarop hetzelfde blokkenmotief te zien is dat ook het wapenschild van de familie vander Marck siert. Het wapenschild staat onder de helm, maar is voor een deel afgebroken. Het veld rond de helm is gevuld met een takkenmotief en afgeboord met een parelrand. De legende buiten de parelrand is op dit zegel nog maar fragmentair bewaard en niet meer te lezen.

Het zegel van de schepenen van Zolder is beter bewaard. Centraal staat, in een uitgerekte ellips, de voorstelling van een heilige met een nimbus en in de linkerhand een staf. Hij staat op het wapenschild van de familie vander Marck. De ellips ligt op een omcirkeld veld, dat gevuld is met een takken- en bladerenmotief. Daarrond staat de legende, die boven en onder onderbroken wordt door de ellips en die nog slechts gedeeltelijk leesbaar is: S . SCABINORUM . VI ... DE SOULRE .

Tekstuitgave: Rijksarchief Hasselt, *Oorkonden van de kartuizers van Zelem*, nr. 150

Wij Enghelbrecht vander Marken, ridder, heere van Louviernal ende van Voghelsanghe, doen kont allen luden dat wij dair bij, aen ende ober gheweest hebben in onser banck vander Houdeyken, dair na manisse onss richters ende vonnisse onss scepenen met rechte ghewijst wairt, dat alle sulke ryolen, dyken, grachten ende waterganghe als nu ter tijt gaen

Voor- en achterzijde van het zegel van Engelbert vander Marck.

Voor- en achterzijde van het zegel van de schepenen van Zolder.

ende dyenen tot een deel wyere gheleghen inder prochien van Huesden, welke wyere die prioer ende tghemeyn convent vanden Chartroysencloester van Zeelhem bij Dyest becreghen hebben teghen Henric, borgher van Cueringhen, ghegaen ende ghedyent hebben van rechte, ende souden oick van rechte bliven gaende ende dyenende ten voirscreven wyeren, wairom wij oick voir ons, onse oyr ende nacomelingen gekent ende gewilkort hebben, kennen ende wilkorren myt desen brieve dat tot allen steden dair die voirsseyde ryolen, dyken, grachten ende waterganghe ghain doir off neven onsen erve off doir off neven den gemeynen straten off vroenten, sullen mogen ende bliven gaende van rechte. Ende oick hebben wy den voirscreven prioer ende convent gheorlovet ende gheconsenteert dat sy die ryolen ende watergange voirscreven behoerlec sullen moghen graven ende veggen, diepen ende wijden tot hoenen besten orber ende profyte, sonder calengeren van onss off van yemande. Voirts so hebben wy noch den voirscreven prioer ende convente vanden Chartroysen voirghenompt wir ons, onse oyr ende nacomelinge, georlovet ende ghegunnen, oirloven ende gunnen met desen brieve, dat si tot allen steden dair sy des behoeven sullen ende hen des noet duncken sal, sullen moegen dyken en dammen op sulke straten ende vruenten alse gaen ende gelegen syn neven die voirscreven wyere ende ryolen, ende oick die voirscreven straten ende vroenten doirgraven, ende dat water dair over ende doir leyden op ende af om die voirscreven wyere te visschen ende te wateren tot hoeren besten orbare ende profyte, sonder calengeren van ons off van yemande. Ende omdat wij willen dat alle dese puenete vaste ende gestedich bliven, so hebben wy onsen seghel aen desen brief ghehangen, ende om der meerder sekerheit wille, so hebben wy gebeden onsen scepenen van Zuelre dat si den segel hoerre scepenstoels mede aen desen brief willen hanghen. Ende wij scepenen van Zuelre hebben ter beeden ende versueke ons liefs heren voirscreven onsen ghemeynen zegel mede aen desen brief gehangen int jair ons heren duysent vierhondert ende twelwe, opten lesten daich van mey.

- 1 In de oorkonde waarop deze bijdrage gebaseerd is, wordt niet verduidelijkt waar die vijvers precies lagen. Blijkbaar volstond voor alle betrokkenen de opmerking dat het ging om de vijvers die het klooster verkregen had van Henric, borgher van Cueringhen.

Adressen van de auteurs:

Rombout Nijssen
Rijksarchief
Bampslaan 4
3500 Hasselt

Félicitée Bababaswe
felicitee.bababaswebimina@student.kuleuven.be